

quam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. His enim scriptis etiam ipse interfui, quum essem apud Aelium adolescens, eumque audire persudiose solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem minimeque ineptum, Aelianas leves oratiunculas voluisse existimari suas.

LVII. His duobus ejusdem ætatis annumerabatur nemo tertius; sed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam, minime displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat; horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Cæsarem; Cotta [¹ secundum Philippum et Cæsarem] et Sulpicius expetebantur. Ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra ætate, judicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur a pluribus, quò nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audivimus; in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret, maxime autem

¹ Absunt verba hæc ab omnibus mss. Primus Lambinus inseruit. Lalleu. omnino deleuit.

quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quam, quum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, quum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio; reliquæ partes, quasi membra; suo quæque loco locata, suam et vim et dignitatem tenent. Quum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat; quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia et labor multo major est, totam causam, quam partem dicere, et quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem ¹ lubenter adscivimus.

LVIII. Erant tamen, quibus videretur illius ætatis tertius Curio; quia splendidioribus fortasse verbis utebatur; et quia latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico; nam litterarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliæ, matris Græchorum: apparet, filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est

¹ Al. ut passim, libenter.

nobis Læliæ, C. F., sæpe sermo : ergo illam patris elegantia tinctam vidimus ; et filias ejus Mucias ambas , quarum sermo mihi fuit notus ; et neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu , Brute, credo, aliquando audisti loquentem. — Ego vero, ac lubenter quidem, inquit Brutus ; et eo lubentius, quod L. Crassi erat filia. — Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? — Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et vero hic Scipio, collega meus, mihi sane bene et loqui videtur, et dicere. — Recte, inquam, judicas, Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum. Nam et de duobus avis jam diximus, Scipione et Crasso ; et de tribus proavis, Q. Metello, cujus quatuor filii, P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi priuatus in libertatem rempublicam vindicavit, Q. Scævola augure, qui peritissimus juris, idemque pereomis est habitus. Jam duorum abavorum quam est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi, C. Lælii? — O generosam, inquit, stirpem, et tanquam in unam arborem plura genera, sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam!

¹ Coniiciunt alii illuminatam ; al. illigatam.

LIX. — Similiter igitur suspicor (ut conferamus parva magnis), Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum ; et eo magis hoc iudico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indocutum, tam rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat ; non publicum jus, non privatum et civile cognoverat : quanquam id quidem fuit etiam in aliis, et magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum ; idque quum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat : in quacumque enim una plane claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat magis. Reperiebat, quid dici opus esset, et quomodo preparari, et quo loco locari, memoriaque ea comprehendebat Antonius ; excellebat autem actione, erantque ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora : at Crassi magis enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque

¹ Al. codd. nitebat.

partibus plane atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissime judicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum splendore et copia; nam quum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit.

LX. Reliqua duo sunt, agere et meminisse: in utroque cachinnos irridendum commovebat. Motus erat is, quem et C. Julius in perpetuum notavit, quum ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæsivit, « quis loqueretur e lintre; » et Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. Is quum tribunus plebis Curionem et Octavium consules produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, et multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, « Nunquam, inquit, Octavi, collega tuo gratiam referes; qui nisi se suo more jactavisset, hodie te istic musæ comedissent. » Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria quum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quereret: qui in judicio privato vel maximo, quum ego pro Titinia Cottæ peroravissem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, subito totam causam oblitus est, idque beneficis et cautionibus Titiniæ factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa; sed nihil turpius, quam quod

etiam in scriptis obvisceretur, quid paullo ante posuisset; ut in eo libro, ubi se, exeuntem e senatu, et cum Pansa nostro, et cum Curione filio, colloquentem facit [quum senatum Cæsar consul habuisset], omnisque ille sermo ductus e percunctatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis quum inveheretur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, quum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar consul habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, et deinceps reliquis annis administravisset in Gallia.

LXI. — Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit, quantum flagitii commisisset? — Quid autem, inquam, Brute, stultius, quam, si ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore instituere sermonem, quum illarum rerum jam tempora præterissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatu se, Cæsare consule, non accedebat, sed id dicat ipso consule, exiens e senatu. Jam qui hac parte animi, quæ custos est ceterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paullo ante posuisset, hæc, minime

Wetzel ex Ernest. habet, senatum... et id dicat.

mirum est, ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque quum ei nec officium deesset, et flagraret studio dicendi, perpauca ad eum causa deferebantur. Orator autem, vivis ejus aequalibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, et expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque ejus orationes adspiciendas tamen censeo; sunt illae quidem languidiores, verumtamen possunt augere et quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus; quod habet tantam vim, ut solum, sine aliis, in Curione speciem oratoris alijus effecerit. Sed ad instituta redeamus.

LXII. In eodem igitur numero ejusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, et facile dicebat, et auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus; fortis vero actor, et vehemens, et verbis nec inops, nec abjectus, et quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnaus, incitans animos, acer, acerbus, criminosis. Multum ¹ ab iis aberat L. Fufius; tamen ex accusatione M. Aquillii diligentiae fructum ceperat.

¹ *Al.* ab his.

Nam M. Drusum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat quum de republica diceret; L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, juris quoque, et publici, et privati sane peritum; M. Lucullum, M. Octavium, Cn. F. (qui tantum auctoritate, dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragiis abrogaverit), Cn. Octavium, M. F., M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium, abducamus ex acie, ¹ id est, a judiciis, et in praesidiis reipublicae, cui facile satisfacere possint, collocemus.

Eodem Q. Caepionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, a senatu dissidisset. Cn. Carbonem, M. Marium, et ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus: quo in genere (ut in iis perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quintius fuit; aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam hujus generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentissimus visus est; magis specie tamen, et motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia,

¹ *Verba haec, id est, a judiciis, interpreti accepta fert, post Paul. Manutium, Ruhnkenius ad Fell. Patere., p. 144.*

aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus et callidus, cumprimisque ridiculus. Is ex summis et fortunæ et vitæ sordibus, in prætura consul factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset; nam et plebem tenebat, et equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is prætor, eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario et Flacco consulibus, publice est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comediæ notaverunt. Quos Sex. Titius consecutus; homo loquax sane, et satis acutus, sed tam solutus et mollis in gestu, ut saltatio quadam nasceretur, cui salationi Titius nomen esset: ita cavendum est, ne quid in agendo dicendove facias, cujus imitatio rideatur.

LXIII. Sed ad paullo superiorem ætatem revecti sumus; nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, revertamur. Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis, qui multos quum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Julii illam consulatus petitionem extraordinariam, veram causam agens, est probatus; et eo magis, quod eandem causam quum ageret ejus collega ille ipse Sulpicius, hic plura et

acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo multa ad eum causa, deinde omnes, maximæ quæcumque erant, deferebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat; verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abjectis. Expedita autem erat et perfacile currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus; actio paullum quum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus, inter profectionem reditumque L. Sullæ, sine jure fuit et sine ulla dignitate respublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, et Curio; vivebat e reliquis patronis ejus ætatis nemo, præter Carbonem et Pomponium; quorum utrumque facile superabat.

LXIV. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, et studiis optimis deditus, bene latine loquens, guarus reipublicæ, non sine facetiis; sed neque laboris multum, nec satis versatus in causis; interjectusque inter duas ætates, Hortensii et Sulpicii, nec majorem consequi poterat, et minori necesse erat cedere. Hujus omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quæ quum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus

hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum.

Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidias signum, simul adspectum et probatum est. Is, L. Crasso, Q. Scævola consulibus, primum in foro dixit, et apud hos ipsos quidem consules, et quum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paullo, C. Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quatuor et quadraginta fuisse. Hoc de oratore paullo post plura dicemus; hoc autem loco volumus ætatem ejus in disparem oratorum ætatem includere: quanquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut et cum multo majoribus natu, quam essent ipsi, et cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Attius, iisdem ædilibus, ait, se et Pacuvium docuisse fabulam, quum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset; sic Hortensius non cum suis æqualibus solum, sed et mea cum ætate, et cum tua, Brute, et cum aliquanto superiore conjungitur; siquidem et Crasso vivo dicere solebat, et magis jam etiam vigeat cum Antonio, et cum Philippo jam sene, pro Cn. Pom-

peii bonis¹ dicente: in illa causa adolescens quum esset, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, numerum facile pervenerat; et suos inter æquales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præstitit; et me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos in² studio ejusdem laudis exercuit; et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem.

LXV. Vidēs igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter nostrum tumque initium dicendi interpositis oratoribus? Ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curiosius³ eliceretis ex me, quid de quoque judicarem, eos, qui jam sunt mortui, nominabo. — Tam Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quam obrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. — Quamnam igitur, inquam, est? — Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, et ii tibi succenseant, quos præterieris. — Quid? vos,

¹ Schütz, dicens, quod videtur commodius explicanda sententia. ² Rivius conj. stadio. Feliciter. ³ Emendatio Rivii. Mss. omnes, eligeretis, quod forte quis deservat a Tuscul. III. 34.

inquam, tacere non poteritis? — Nos quidem, inquit, facillime; sed tamen te arbitror malle ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. — Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam: non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse venturum; sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. — Interpone igitur, inquit, si quos videtur; deinde redeamus ad te, et ad Hortensium. — Imo vero, inquam, ad Hortensium; de me alii dicent, si qui volent. — Minime vero, inquit: nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te; nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quae quam omnibus tum certe mihi notissima sunt, quam [†] quod gradus tuos, et quasi processus dicendi studeo cognoscere. — Geretur, inquam, tibi mos; quoniam me non ingenii predicatorum esse vis, sed laboris mei. Veram interponam, ut placet, alios, et a M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensii, exordiam.

LXVI. Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustus etiam a natura, labore et industria, et quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam et gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo latinus erat,

[†] Ernest. quod, ut spurium, uncis inclusit.

verba non abjecta, res compositae diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam hujus aequalis et inimicus C. Fimbria non ita diu jactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sane honorum cursu quodam incitatus, ita furebat tamen, ut mirareret tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui quum esset nec peracutus, quanquam et ex facie et ex vultu videbatur, nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso, sic intervallis, exclamationibus, voce suavi et canora, [†] admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quae deerant, non desiderarentur. Ita, tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; sic Cn. Lentulus ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cujus et excogitandi et loquendi tarditatem tegebat formae dignitas, corporis motus plenus et artis et venustatis, vocis et suavitas et magnitudo. Sic in hoc nihil praeter actionem fuit; cetera etiam minora, quam in superiore.

[†] Schütz, e conjectura, admirantes irretiebat, et sic calebat in agendo. Alii aliter.

LXVII. M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina, maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis (quod etiam arte limaverat), quod erat in reprehendendis verbis versutum et solers, sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam factum. Is laborem, quasi cursum forensium, diutius non tulit, quod et corpore erat infirmo, et hominum ineptias ac stultitias, quæ devorandæ nobis sunt, non ferebat; iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo liberoque fastidio. Is quam satis florisset adolescens, minor haberi est ceptus postea; deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem; postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum, litterarum et studiosus et non imperitus, multæ industriæ et magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis litteris satis doctus, quod proposuerat, explicans expedite, non invenustus actor, sed iners, et inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaque ei paucæ censure ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum

diligentissimus. Hujus si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuisset: non erat abundans, non inops tamen; non valde nitens, non plane horrida oratio; vox, gestus, et omnis actio sine lepore; at in inveniendis componendisque rebus mira accuratio, ut non facile in illo diligentiorum majoremque cognoverim, sed eam, ut citius veteratoriam, quam oratoriam diceres. Hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.

LXVIII. C. deinde Piso, statarius, et sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu et simulatione multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus æqualem M. Glabriorem, bene institutum avi Scævolæ diligentia, socors ipsius natura negligensque tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, majorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat; actio vero ejus habebat et in voce magnum splendorem, et in motu

¹ Ernest. evertisset. Frustra.

summam dignitatem. Noster item æqualis D. Silanus, vitricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis et orationis satis. Q. Pompeius, A. F., qui Bithynicus dictus est, biennio, quam nos, fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque industria; quod scire possum: fuit enim mecum et cum M. Pisone, quum amicitia, tum studii exercitationibusque conjunctus. Hujus actio non satis commendabat orationem; in hac enim satis erat copia, in illa autem leporis parum. Erat ejus æqualis P. Autronius, voce peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis; et L. Octavius Reatinus, qui quum multas jam causas diceret, adolescens est mortuus: is tamen ad dicendum veniebat magis andacter, quam parate. Et C. † Stalenus, qui se ipse adoptaverat, et de Staleno Elium fecerat, fervido quodam, et petulanti, et furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat et probabatur, adscendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus et judicio dedisset.

LXIX. Eodem tempore C. et L. Cæpasi fratres fuerunt, qui multa opera, ignoti homines et repentini, quæstores celeriter facti sunt oppidano quo-

† Staienus.

dam et incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præterisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo eam multa concursatione magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarum. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori, vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, et honores, et pecuniam, et gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles in exercitati, etiamsi pugnos et plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt; sic ille, quum omni jam fortuna prospere functus labores etiam magnos excepisset, illius judicialis anni severitatem, quasi solem, non tulit.

— Tum Atticus, Tu quidem de face, inquit, hauris, idque jamdudum: sed tacebam: hoc vero non putabam, te usque ad † Stalenos et Autronios esse venturum. — Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis; sed ordinem sequens, in memoria nonam et æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perspicere, om-

† Staienus.

nibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos; verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem institutum revertamur.

LXX. T. Torquatus, T. F., et doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, et a natura ad dicendum satis solutus atque expeditus (cui si vita suppeditavisset, sublato ambitu, consul factus esset), plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque studio huic non satisfacit; officio vero nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas privatas causas acitavit, celeriter sane verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, sed effervescebat in dicendo stomacho saepe iracundiaque vehementius; ut non cum adversario solum, sed etiam (quod mirabile esset) cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, jurgio saepe contenderet.

M. Messalla minor natum, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum; prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis componendisque diligens, magni laboris, multa opera, multarumque causarum. Duo etiam Metelli, Celer et Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant popolare dicendi genus assecuti. Cn. autem Lentulus

Marcellinus, nec nunquam indisertus, et in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, L. F., perfectus literis, sed Græcis; fastidiosus sane Latinarum; argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ.

LXXI. — Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet! Et, si de aliis minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Casare et Marcello; audirem non minus lubenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. — Cur tandem? inquam, an expectas, quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æque noti ac mihi? — Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus; Casar autem parum: illum enim saepe audivi; hic, quam ego iudicare jam aliquid possem, absuit. — Quid igitur de illo iudicas, quem saepe audisti? — Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? — Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maxime. — Atqui et ita est, inquit, et vehementer placet: nec vero sine causa; nam et didicit, et, omissis ceteris studiis, unum id egit, seseque quotidianis commentationibus acerrime exercuit. Itaque et lectis utitur verbis et frequentibus, et splen-

dore vocis, et dignitate motus fit speciosum et illustre, quod dicitur; omniaque sic suppetant, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, ¹ quam liceat, in hoc communi nostro, et quasi fatali malo, consoletur se quam conscientia optima meritis, tum etiam usurpatione et renovatione doctrinae. Vidi enim Mitylenis nuper virum, atque, ut dixi, vidi plane virum. Itaque quam eum antea tui similem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctissimo viro, tibi que, ut intellexi, amicissimo, Craippo, instructum omni copia, multo videbam similiorem. — Hic ego, Etsi, inquam, de optimi viri nobisque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miserrarum, quantum oblivionem quaerens, hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Casare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet.

LXXII. — Etille, Praeclare, inquit, tibi constas, ut de iis, qui nunc sint, nihil velis ipse dicere: et hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui jam mortui sunt, neminem ut praetermitteres, nae tu in multos Antonios et ² Stalenos incurreres. Quare sive hanc turbam effugere voluisti, sive veritus es, ne quis

¹ *Al. malunt, quam jaceat. al. quantum, vel quoniam, vel quoad liceat. Sed haerent sine causa viri docti.* ² *Mss. Stalenos, ut passim, quod forte praestat.*

se aut praeteritum, aut non satis laudatum queri posset; de Casare tamen potuisti dicere, praesertim quam et tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Casare et ipse ita iudico, et de hoc hujus generis acerrimo aestimatore saepissime audio, illum omnium fere oratorum latine loqui elegantissime; nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Laeliorum et Muciorum familiis audiebamus, sed, quanquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, et iis quidem reconditis et exquisitis, summoque studio et diligentia est consecutus. Quin etiam, in maximis occupationibus, quam ad te ipsum (inquit in me intuens) de ratione latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit, verborum delectum originem esse eloquentiae; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem (nam scripsit his verbis, quam hunc nomine esset affatus: « ac, si cogitata praecclare eloqui ² possent, nonnulli studio et usu elaboraverunt, cujus te paene principem copiae atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi romani meritum esse existimare debemus »): hunc facilem

¹ Possit. ² Ern. addit ut. Frustra.

et quotidianum novisse sermonem, nunc pro relicto est habendum.

LXXIII. — Tum Brutus, Amice, hercule, inquit, et magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi romani nomine et dignitate. Quo enim uno vincebatur a victa Graecia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumque Caesaris, tuae quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. — Et recte quidem, inquam, Brute; modo sit hoc Caesaris iudicii, non benivolentiae testimonium. Plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnaverunt; ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphii. Verum quidem si audire volumus, omissis illis divinis consiliis, quibus saepe constituta est, imperatorum sapientia, salus civitatis aut belli aut domi; multo magis orator praestat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen (non metuo, ne mihi acclametis: est autem quod sentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quam castellanos triumphos

duo. At plus interfuit reipublicae, castellam capi Ligurum, quam bene defendi causam M. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervae signum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse malle, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est; praesertim quum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deesse non possint.

LXXIV. Sed perge, Pomponi, de Caesare, et redde quae restant. — Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam et latinam; cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis. Mitto C. Laelium, P. Scipionem; aetatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiae, sic latine loquendi: nec omnium tamen; nam illorum aequales, Caecilium et Pacuvium, male locutos videmus: sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit et Romae, et in Graecia; confluerunt enim et Athenas, et in

† *Err. conj.* os... barbaric... infuscaverant.

hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diversis locis: quo magis expurgandus est sermo, et adhibenda, tanquam obrussa, ratio, quæ mutari non potest; nec utendum pravissima consuetudinis regula. T. Flamini, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus; existimabatur bene latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paulo est ante dictum; sed tamen suavitas vocis, et lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis litteris a similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam planeque subrusticum, alia quidem, quasi inculta et silvestri via, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati quum esse vellet, ne a C. Rudio quidem accusatore deterreri potuit, quominus inusitatis verbis uteretur. — Quidnam istuc est? inquit Brutus; aut quis est iste C. Rudio? — Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante ¹ Crutium, Sisenna defendens, dixit, quædam ejus sputilica esse crimina. Tum C. Rudio, « Circumvenior, inquit, iudices, nisi subvenitis. Sisenna, quid dicas, nescio; metuo insidias; sputilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica

¹ *Al. C. Rutilium.*

nescio. » Maximi risus; sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui.

LXXV. Caesar autem, rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam puram et incorruptam consuetudine emendat. Itaque quum ad hanc elegantiam verborum latinorum (quæ, etiamsi orator non sis, et sis ingenuus civis romanus, tamen necessaria est) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi; tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc quum habeat præcipuam laudem in communi, non video, cui debeat cedere. Splendidam quamdam, minimeque veteratariam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica et generosa quodammodo.

— Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi. Atque etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum. — Valde quidem, inquam, probandos; nudi enim sunt, recti, et venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste, ¹ detracto. Sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui ² volent illa calamistris inaurere; sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia pura et illustri brevitate dulcius. Sed

¹ *Miss. detracta.* ² *Volunt.*

ad eos, si placet, qui vita excesserunt, revertamur.

LXXVI. C. Sicinius igitur, Q. Pompeii illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quaestorius mortuus est; probabilis orator, jam vero etiam probatus, ex hac inopi ad orandum, sed ad invenendum expedita, Hermagora disciplina; ea dat rationes certas et praecepta dicendi; quae si minorem habent apparatus (sunt enim exilia), tamen habent ordinem, et quasdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, et paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinaeque dicendi, jam in patronorum numerum pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio aetate conjunctus. Is quum post curulem aedilitatem iudex questionis esset, est mortuus: in quo fateor vulgi iudicium a iudicio meo dissensisse; nam populo non erat satis vendibilis: praeceps quaedam, et quum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, et celeritate caecata oratio; sed neque verbis aptiorem cito alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Praeterea perfectus in litteris, jurisque civilis jam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam.

Reliqui sunt, qui mortui sunt, L. Torquatus,

¹ *Al. mss. sunt.*

quem tu non tam cito rhetorem dixisses (etsi non deerat oratio), quam, ut Graci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimae litterae, nec eas vulgares, sed interiores quaedam et reconditae; divina memoria, summa verborum et gravitas et elegantia; atque haec omnia vita decorabat dignitas et integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa aetate, plena litteratae senectutis oratio: quanta severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non consideratum exibat ex ore!

— Tum Brutus, Torquati et Triarii mentione commotus (utrumque enim eorum admodum dilexerat), Naë ego, inquit (ut omittam cetera, quae sunt innumerabilia, de istis duobus quum cogito, doleo, nihil tamen perpetuam auctoritatem de pace valuisse! nam nec istos excellentes viros, nec multos alios praestantes cives republica perdidisset. — Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem; nam et praetitorum recordatio est acerba, et acerbior expectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, et tantum, quid quisque dicendo potuerit (quoniam id quaerimus), praedicemus.

LXXVII. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui et scriptitavit accurate.

¹ *Al. codd. habent nec.*

quum præsertim non esset orator, et egit multa constanter; Appius Claudius, socer tuus, collega et familiaris meus; hic jam et satis studiosus, et valde quum doctus, tum etiam exercitatus orator, et quum auguralis, tum omnis publici juris antiquitatisque nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed latine tamen, et multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum injuriarum auctor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum ex disciplina: instrumenta naturæ deerant; sed tantus animi splendor, et tanta magnitudo, ut sibi omnia, quæ clarorum virorum essent, non dubitaret adsciscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem. Vox canora, verba non horrida sane, ut plena esset animi et terroris oratio: quæreret in judiciis fortasse melius; in republica quod erat, esse judicares satis. Ne T. quidem Postumius contemnendus in dicendo; de republica vero non minus vehemens orator, quam bellator fuit; effrenatus, et acer nimis, sed bene juris publici leges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambi-

Al. tum.

tiosum esse, si (ut dixisti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Servilium præteruisse loquere.

LXXVIII. — Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum nunquam in publico fecissent, quum melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere; sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis primum, ex omni numero quam non multi anxi sint dicere; deinde, ex iis ipsis quam pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium; in quo et compositum dicendi genus, et acre, et expeditum fuit: T. Attium Pisarensem, cujus accusationi respondi pro A. Cluentio; qui et accurate dicebat, et satis copiose, eratque præterea doctus Hermagoræ præceptis; quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastæ velutibus amentatæ, sic apta quædam, et parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. Studio autem neminem, nec industria majore cognovi; quanquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facile dixerim, C. Pisoni,

Al. Aecium, ut passim.

genero meo: nullum tempus illi unquam vacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. Itaque tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur; eratque verborum et delectus elegans, et apta et quasi rotunda constructio: quumque argumenta excogitabantur ab eo multa, et firma ad probandum, tum concinna acutaque sententiæ; gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quæ non erat, et e disciplina motus quidam videretur accedere. Vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo, dicere; quod non ita est: alia enim de illo majora dici possunt; nam nec continentia, nec pietate, nec illo genere virtutis quemquam ejusdem ætatis cum illo conferendum puto.

LXXIX. Nec vero M. Cælium præterendum arbitror, quæcumque ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritate meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem turbulentamque dementiam, a senatu, et a bonorum causa steterit constantius; quam ejus actionem, multum tamen et splendida, et grandis, et eadem in primis faceta et perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaque omnes ex republicæ contentione susceptæ; defen-

siones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi; non contemndæ tamen, saneque tolerabiles. Hic quum summa voluntate bonorum ædilis enullis factus esset, nescio quomodo discussu meo descensit a sese, ceciditque, posteaquam eos imitari cœpit, quos ipse pervererat.

Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis; potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas exquisitasque sententiæ mollis et pellucens vestiebat oratio; nihil tam tenerum, quam illius comprehensio verborum; nihil tam flexibile, nihil quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhæresceret; nullum, nisi loco positum, et tanquam in «vermiculato emblemate», ut ait Lucilius, structum verbum videres. Nec vero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum; ac non propria verba rerum, sed pleraque translata; sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres: nec vero hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed varie dissimulanterque conclusis. Erant autem et verborum et sententiarum illa

¹ Cod. reg. 7703, illo.

lumina, quæ vocant Græci *σχιματα*, quibus tanquam insignibus in ornatu, distinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem, illud quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, ¹ id ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum et sanum genus.

LXXX. Quod si est optimum, suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc querendum putes. Sed quum a nobis paullo ante dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret; duo summe tenuit, ut et rem illustraret disserendo, et animos eorum, qui audirent, ² devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla vis atque contentio; sive consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere et bacchari arbitrareretur, sive, quod natura non esset ita factus, sive, quod non consuesset, sive, quod non posset: hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit; si opus erat, defuit. Quin etiam memini, quum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque a se

¹ Et ubi esset. ² *Lamb. conj.* demulceret; *Ernest.* deliniret. *Frustra.*

esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem, deferre diceret, deque eo crimine accurate et exquisitè disputavisset; me in respondendo, quum essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, quum pestem capitis sui, quum indicia mortis, se comperisse manifesto, et manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. « Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim quum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soles, tuum negligeres? Ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingenii elicere voces et querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, non frons percussa, non femur; pedis (quod minimum est) nulla suppositio. Itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus. » Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendam crimen usi sumus.

— Tum Brutus, 'Atque dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, quum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, et, quocumque res postulet modo, flectere, qui hæc

¹ Atqui. *Forte,* At qui dubitamus...?

virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse?

LXXXI. — Sit sane ita, inquam; sed redeamus ad eum, qui jam unus restat, Hortensium: tum de nobismet ipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus. Quanquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium, qui si diutius vixissent, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti. — C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Calvum arbitror dicere. — Recte, inquam, arbitraris: quorum quidem alter ¹ [quod verisimile dixisset] ita facile soluteque verbis volebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatus esse, nihil expeditius. Atque hic a magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: industriam non sum expertus; studium certe fuit: qui si me audire voluisset, ut cœperat, honores, quam opes, consequi maluisset. — Quidnam est, inquit, istud? et quemadmodum distinguis? — Hoc modo, inquam. Quum honos sit præmium virtutis, iudicio studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi et honestus et honoratus videtur. Qui autem occasione

¹ *Spurium Lambino et Ernest. videtur. Schneider conj. q. v. vix esset.*

aliqua, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem pervenisset, ascendens gradibus magistratum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri.

Quæ quidem etiam cum P. Crasso, M. F., quum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, quum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam majores ejus ei tritam reliquissent. Erat enim quum institutus optime, tum etiam perfecte planeque eruditus; ineratque et ingenium satis acre, et orationis non inelegans copia; prætereaque sine arrogancia gravis esse videbatur, et sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbit æstus quidam ¹ insolitæ adolescentibus gloriæ: qui, quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat; cum muneri mōs majorum ætatem certam, sortem incertam relinquit. Ita gravissimo suo casu, dum Cÿri et Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, et L. Crassi, et multorum Crassorum inventus est dissimillimus.

¹ *Vulg. non insolitæ. Sed abest non ab ed. pr. et multis mss.*

LXXXII. Sed ad Calvum (is enim nobis erat propositus) revertamur: qui orator fuisset, quam litteris eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitus afferebat genus: quod quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese observans, metuensque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis et attente audientibus erat illustris; a multitudine autem, et a foro, cui nata eloquentia est, devorabatur. — Tum Brutus, Atticum se, inquit, Calvus noster dici oratorem volebat; inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequeretur. — Dicebat, inquam, ita; sed et ipse errabat, et alios etiam errare cogebat. Nam si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, attice putat dicere; is recte, nisi Atticum, probat neminem. Insulsiatatem enim et insolentiam, tanquam insaniam quamdam orationis, odit; sanitatem autem et integritatem, quasi religionem et verecundiam oratoris, probat. Hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem jejunitatem, et siccitatem, et inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc recte duntaxat; sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat, ne ignoret et gradus, et dissimilitudines, et vim, et varietatem

Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari: quos? nec enim est unum genus. Nam quid est tam dissimile, quam Demosthenes et Lysias? quam idem, et Hyperides? quam omnium horum Æschines? Quem igitur imitaris? Si aliquem, ceteri ergo Attice non dicebant: si omnes, qui potes, quum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo etiam illud quero, Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit: mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ videntur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias. Natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit.

LXXXIII. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen: quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, quum cupere videretur imitari Lysiam; Demochares autem, qui fuit Demostheni sororis filius, et orationes scripsit aliquot; et earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quam oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos præ se pæne agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa (quam tamen consequitur) concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo, qui sunt et inter se

dissimiles, et aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydidem enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, et grandis etiam fuit; hoc forense, concertatorium, judiciale, non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit (multæ enim sunt), eas ego laudare soleo; imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim; ut, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit, nec rursus ita vetere, ut Opimium aut Anicium consullem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ: credo; sed nimia vetustas nec habet eam, quam quærimus, suavitatem, nec est jam sane tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? minime; sed quamdam sequatur ætatem. Sic ego istis censuerim et novam istam, quasi de musto ac lacu, fervidam orationem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidi nimis veterem, tanquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset et mitior.

LXXXIV. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quæso, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim vide-

¹ Ernest. maluit Thucydidis.

licet attici nostri, quod volunt, assequuntur! ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoria proditum esse, sed ita necesse fuisse, quum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia ferent. At quum isti attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste et exiliter dicere, est atticorum, sint sanè attici: sed in comitium veniant, ad stantem judicem dicant. Subsellia grandiorem et pleniore vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut, quum auditum sit enim esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando et cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: quum surgit is, qui dicturus sit, significetur a coròna silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes; risus, quum velit; quum velit, fletus: ut, qui hæc procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat, at placere tamen, et in scena esse Roscium intelligat. Hæc cni contingant, eum scito attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Æschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, et idem sincerum, et solidum, et exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio uuntur, et hoc proprium esse atticorum volunt; recte laudant. Est enim in

arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus. Ita fiet, ut non omnes, qui attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

LXXXV. — Sane quidem, inquit Brutus; quamquam ista mihi tua fuit perjudicanda a proposita oratione degressio. — Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. — Tu vero, inquam, Tite. — Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platone, et Xenophontis, et Æschinis libris utitur, facetam et elegantem puto; est enim et minime inepti hominis, et ejusdem etiam faceti, quam de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrachere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogat: ut apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit et rudem: decet hoc nescio quomodo illum, nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, quum, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quaeso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. — Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. — Quia pri-

mum, inquit, ita laudavisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, quum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas, magnum melercule hominem, vel potius summum et singularem virum; nemo dicit secus; sed oratorem? sed etiam Lysiae similem, quo nihil potest esse pietius? bella ironia, si jocemur; sin asseveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique quum prudentia et diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo; significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, et plane rudem. Origines vero quum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, et Catonem cum Philisto et Thucydide comparares, Brutone te id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne e Græcis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiose et ornate dicere.

LXXXVI. Galbam laudas; si ut illius ætatis principem, assentior; sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedo, quaeso, orationes (sunt enim), et dic

hunc, quem tu plus quam te amas. Brutum velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes; paululum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam posse digne; addis etiam nescio quid augustius: nomine nos capis summi viri, vitæque elegantissimæ verissimis laudibus. Remove hæc: nam ista dulcis oratio ita sit abjecta, ut eam adspicere nemo velit.

Carbonem in summis oratoribus habitum scio; sed quum in ceteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet. Dico idem de Gracchis; etsi de iis ea sunt a te dicta, quibus ego assentior. Omitto ceteros; venio ad eos, in quibus jam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi, sine controversia magnos oratores, Crassum et Antonium. De horum laudibus tibi prorsus assentior; sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Serviliæ tibi magistratam fuisse: hæc germana ironia est; cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentiri putes. Omitto igitur, quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Cælio dixeris: il enim fuerunt certe oratores; quanti autem, et quales, tu videris. Nam illud minus euro, quod congestisti operarios omnes; ut mihi videantur mori voluisse

nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

LXXXVII. — Hæc quum ille dixisset, Longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, remque commovisti nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri quum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem et colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere; alium, ut arbitrator, neminem. Nec in hoc ironiam dixeris esse, quod eam orationem mihi magistratam fuisse dixerim: nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate; tamen, adolescentes qui in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paullo ante dixi), quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare εἰς ἄνθρωπον me, ne si Africanus quidem fuit (ut ait in historia sua C. Fannius), existimari velim. — Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod et in Africano fuisset, et in Socrate. — Tum Brutus, De isto postea; sed tu (inquit, me intuens) oratio-

¹ Duxeris.

nes nobis veteres explicabis? — Vero, inquam, Brute; sed in Cumaano, aut in Tusculano, aliquando, si modo licebit; quoniam utroque in loco vicini sumus.

LXXXVIII. Sed jam ad id, unde degressi sumus, revertamur. Hortensius igitur quum admodum adulescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi coeptus est. Quanquam inciderat in Cotta et Sulpicii aetatem, qui annis decem majores, eccellente tum Crasso et Antonio, deinde Philippo, post Julio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoriã tantã, quantam in ullo cognovisse me arbitror, ut, quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut sua, et commentata, et scripta, et, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditatetur extra forum; sæpissime eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius; partitiones, quibus de rebus dicturus esset, et collectiones, memor et quæ essent dicta contra, quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus; eaque

erat quam summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec prætermittebat fere quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora et suavis; motus et gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus.

LXXXIX. Erat Hortensius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum; Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius; exercebatur una lege judicium Varia, ceteris propter bellum intermissis; ¹ qui frequentes aderant (quanquam pro se ipsi dicebant), oratores non illi quidem principes, L. Memmius et Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste deserto uterque Philippo; cujus in testimonio contentio et vim accusatoris habebat, et copiam.

Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quanquam is quidem silebat, ut erat semel a concione universa relictus. Q. Metel-

¹ *Ed. pr. cui frequens aderam. Multi mss. regii, qui frequens aderam. Vulgata lectio bene habet.*